

Η διδασκαλία της Φιλοσοφίας (Φ374)

3^η ενότητα: Η ιστορία της διδασκαλίας
της φιλοσοφίας

Γιώργος Ζωγραφίδης
Τμήμα Φιλοσοφίας & Παιδαγωγικής

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

Άδειες Χρήσης

- Το παρόν εκπαιδευτικό υλικό υπόκειται σε άδειες χρήσης Creative Commons.
- Για εκπαιδευτικό υλικό, όπως εικόνες, που υπόκειται σε άλλου τύπου άδειας χρήσης, η άδεια χρήσης αναφέρεται ρητώς.

Χρηματοδότηση

- Το παρόν εκπαιδευτικό υλικό έχει αναπτυχθεί στα πλαίσια του εκπαιδευτικού έργου του διδάσκοντα.
- Το έργο «Ανοικτά Ακαδημαϊκά Μαθήματα στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης» έχει χρηματοδοτήσει μόνο τη αναδιαμόρφωση του εκπαιδευτικού υλικού.
- Το έργο υλοποιείται στο πλαίσιο του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση» και συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο) και από εθνικούς πόρους.

Ενότητα 3^η: Η ιστορία της διδασκαλίας της φιλοσοφίας

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΣΠΑ
2007-2013
πρόγραμμα για την ανάπτυξη
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

Περιεχόμενα ενότητας 1

1. Η διδασκαλία της φιλοσοφίας στην αρχαιότητα
  - i. Οι Επικούρειοι
  - ii. Οι Νεοπλατωνικοί
2. Μεσαίωνας: Η διδασκαλία της φιλοσοφίας και η γέννηση των πανεπιστημίων
  - i. Ο δυτικός μεσαίωνας
  - ii. Το Βυζάντιο

Περιεχόμενα ενότητας 2

3. Νεότεροι χρόνοι: η εξωθεσμική φιλοσοφία και το γερμανικό πανεπιστήμιο
  - i. 16^{ος} και 17^{ος} αιώνας (η φιλοσοφία εκτός πανεπιστημίων)
  - ii. Η γέννηση του γερμανικού πανεπιστημίου

1. Η διδασκαλία της φιλοσοφίας στην αρχαιότητα

i Οι Επικούρειοι

1. Η διδασκαλία της φιλοσοφίας στην αρχαιότητα

Οι Επικούρειοι 1

- Ο Επίκουρος χώριζε τους μαθητές του σε 3 κατηγορίες:
α) σε αυτούς που βρίσκουν το δρόμο της αλήθειας μόνοι τους, β) σε αυτούς που πρέπει να τους δείξουν το δρόμο, και τέλος γ) σε όσους δε χρειάζονται μονο οδηγό για να βρουν το δρόμο, αλλά και μπούσουλα.
- Για όλους όμως, υπήρχαν κάποιες αρχές που έπρεπε να τις τηρούν προκειμένου να φτάσουν στην αλήθεια.
- Πρώτα η γνωστή ρήση της σχολής: «να πράττεις πάντα σαν να σε έβλεπε ο Επίκουρος». Αυτό σήμαινε απλώς, ποτέ να μην ξεχνιέσαι και πάντα να φέρεις σύμφωνα με όσα διδάχθηκες.

Οι Επικούρειοι 2

- Μία άλλη βασική αρχή, όπως αναφέρεται στην επιστολή του Επίκουρου προς τον μαθητή του Μενοικέα: «Ας μην αναβάλει όσο είναι νέος κανείς να φιλοσοφεί. Ούτε σαν γέρος να κουράζεται να την σπουδάσει».
- Η στάση προς τη φιλοσοφία: δεν πρέπει να προσποιούμαστε ότι φιλοσοφούμε, αλλά να μελετούμε τη φιλοσοφία και να την εφαρμόζουμε στη ζωή μας.
- Γενικότερα, ο Επίκουρος πίστευε πως η ανθρώπινη φύση δεν πρέπει να έλκεται με τη βία, ακόμη και όταν πρόκειται για το δικό της καλό, αλλά μόνο να της υποδειχθεί ο δρόμος προς την ευδαιμονία. Αυτό φαίνεται και από τους τίτλους που είχαν οι καθηγητές όλων των βαθμίδων, όπως «οδηγός» ή «αρχηγός».

Οι Επικούρειοι 3

- Ο Επίκουρος έπαιρνε αφορμές από όλα όσα συνέβαιναν γύρω του, προκειμένου να ασκήσει την πρακτική φιλοσοφία του, και μέσω παραδειγμάτων από τη ζωή να διδάξει τους μαθητές του. Βάση της μάθησης ήταν οι αισθήσεις.
- Ένα πρώτο βασικό βοήθημα που προσέφερε ο Επίκουρος στους μαθητές του ήταν η τετραφάρμακος –σαν μια διαβεβαίωση από την ίδια την εμπειρία του, ότι οι μαθητές πρέπει:
  - να μην φοβούνται τον θάνατο (εφόσον μετά από αυτόν παύει να υπάρχει το σώμα και η ψυχή, άρα και οποιοσδήποτε πόνος)
  - να μην φοβούνται τους θεούς (διότι δεν ασχολούνται με τις ανθρώπινες υποθέσεις)
  - να γνωρίζουν ότι το αγαθό είναι ευκολοαπόκτητο, ενώ το κακό αντέχεται εύκολα.

Οι Επικούρειοι 4

- Όσον αφορά την οργάνωση και τη διδασκαλία μέσα στον Κήπο, τα πράγματα ήταν απλά. Μέσα στη σχολή υπήρχαν διαβαθμίσεις. Ο καθένας είχε την υποχρέωση να σέβεται τους ανωτέρους του.
- Η ιεραρχία και η έννοια του ανωτέρου αφορούσε μόνο την πρόοδο που είχε κάνει κάποιος προς τη σοφία. Πρόοδος η οποία καθοριζόταν και ως ένα βαθμό από τον χρόνο για μελέτη που αφιέρωναν οι μαθητές.
- Ο Επίκουρος τόνιζε επίσης την ανάγκη της διαρκούς μελέτης: μέρα νύχτα θα έπρεπε να μελετά κάποιος, μόνος ή με τους ομοίους του.

Οι Επικούρειοι 5

- Η πνευματική καθοδήγηση βασιζόταν σε μια διαπροσωπική σχέση δασκάλου και μαθητή. Έτσι τελικά δημιουργούνταν μια φιλική σχέση μεταξύ δασκάλου και μαθητή, η οποία βοηθούσε πολύ την πνευματική ανάπτυξη του μαθητή.
- Αυτό βέβαια, δεν σήμαινε πως ο δάσκαλος δίσταζε να κάνει παρατηρήσεις στο μαθητή, όταν το έκρινε αναγκαίο.
- Όμως, ο μαθητής από τη μεριά του έπρεπε να παραδέχεται τα δικά του λάθη, αλλά και να μη διστάζει να γνωστοποιεί στους συμμαθητές του τα δικά τους.

Οι Επικούρειοι 6

- Σε αντίθεση με τον συνήθη δάσκαλο της αρχαιότητας, που πίστευε στην επιβολή σωματικών ποινών, ο επικούρειος δάσκαλος συγκρατούσε τη γλώσσα του, δεν γκρίνιαζε, ούτε θύμωνε και δεν ήταν απότομος. Με ευγένεια δεχόταν τα σφάλματα των μαθητών του και δεν τους πρόσβαλλε ούτε τους ειρωνευόταν.
- Επιδιωκόταν ο έπαινος των μαθητών για μια σωστή πράξη και όχι η υποβάθμιση των λαθών. Αλλά υπήρχε η έννοια της τιμωρίας.
- Όταν ο δάσκαλος επισήμαινε ένα λάθος του μαθητή προς διόρθωση, ο μαθητής, σε ένδειξη ευγνωμοσύνης, πρόσφερε τρόφιμα ή χρήματα στο δάσκαλο. Άποψη των Επικουρείων ήταν να μην επιβάλλεται πάντα η ίδια τιμωρία, αλλά να εξατομικεύεται ανάλογα με τις ιδιαιτερότητες του κάθε ατόμου, και να μην επιβάλλεται παρουσία τρίτων.

Οι Επικούρειοι 7

- Ως προς το τι διδάσκονταν στον Κήπο υπάρχουν λίγες πληροφορίες. Στόχος του Επίκουρου ήταν να παραχθεί ένας ευτυχισμένος άνθρωπος και όχι ένας καλός πολίτης, με τα κριτήρια της Αθηναϊκής Δημοκρατίας.
- Έτσι, τα παραδοσιακά μαθήματα δεν είχαν θέση στο πρόγραμμα σπουδών. Ο Επίκουρος θεωρούσε πως αποστολή του δεν ήταν η πνευματική ανάπτυξη των μαθητών του, αλλά η γαλήνη της ψυχής τους. Στάθηκε εναντίον της εγκυκλίου παιδείας, της ρητορικής και των θεωριών των άλλων σχολών φιλοσοφίας. Αφού όπως έλεγε, σε τίποτα δε βοηθούν την ευδαιμονία εκείνου που τα διδάσκεται.

Οι Επικούρειοι 8

- Ήταν επίσης εχθρικός στη συγγραφή ποίησης, αλλά θεωρούσε πως ο σοφός μπορούσε να μελετά ποίηση και μουσική.
- Η θεώρηση όμως αυτή του Επίκουρου προς τις επιστήμες είχε και αρνητικά αποτελέσματα. Έτσι π.χ. η απαξίωση της γεωμετρίας και της αστρονομίας, οδήγησε τους Επικούρειους σε στρεβλές απόψεις για τον κόσμο, όπως το ότι το πραγματικό μέγεθος του ήλιου είναι αυτό που βλέπουμε. Γνώσεις δηλαδή που ήταν κτήμα άλλων φιλοσόφων, και ανταποκρίνονταν στην πραγματικότητα, αλλά δεν αφορούσαν την ευτυχία του ατόμου. Οπότε και τον αφήναν αδιάφορο.

Οι Επικούρειοι 1

- Ο Επίκουρος χώριζε τους μαθητές του σε 3 κατηγορίες:
α) σε αυτούς που βρίσκουν το δρόμο της αλήθειας μόνοι τους, β) σε αυτούς που πρέπει να τους δείξουν το δρόμο, και τέλος γ) σε όσους δε χρειάζονται μονο οδηγό για να βρουν το δρόμο, αλλά και μπούσουλα.
- Για όλους όμως, υπήρχαν κάποιες αρχές που έπρεπε να τις τηρούν προκειμένου να φτάσουν στην αλήθεια.
- Πρώτα η γνωστή ρήση της σχολής: «να πράττεις πάντα σαν να σε έβλεπε ο Επίκουρος». Αυτό σήμαινε απλώς, ποτέ να μην ξεχνιέσαι και πάντα να φέρεις σύμφωνα με όσα διδάχθηκες.

Οι Επικούρειοι 1

- Ο Επίκουρος χώριζε τους μαθητές του σε 3 κατηγορίες:
α) σε αυτούς που βρίσκουν το δρόμο της αλήθειας μόνοι τους, β) σε αυτούς που πρέπει να τους δείξουν το δρόμο, και τέλος γ) σε όσους δε χρειάζονται μονο οδηγό για να βρουν το δρόμο, αλλά και μπούσουλα.
- Για όλους όμως, υπήρχαν κάποιες αρχές που έπρεπε να τις τηρούν προκειμένου να φτάσουν στην αλήθεια.
- Πρώτα η γνωστή ρήση της σχολής: «να πράττεις πάντα σαν να σε έβλεπε ο Επίκουρος». Αυτό σήμαινε απλώς, ποτέ να μην ξεχνιέσαι και πάντα να φέρεις σύμφωνα με όσα διδάχθηκες.

ii Οι Νεοπλατωνικοί

1. Η διδασκαλία της φιλοσοφίας στην αρχαιότητα

Οι Νεοπλατωνικοί 1

- Στην κλασική Ελλάδα η φιλοσοφική ζωή ήταν συνυφασμένη με τις μεγάλες σχολές που ιδρύθηκαν τον 4ο και τον 3ο αιώνα. Τα μέλη αυτών των *αιρέσεων* είχαν έναν κοινό τρόπο ζωής και έδειχναν μεγάλη αφοσίωση στον ιδρυτή της Σχολής τους. Οι *αιρέσεις* είχαν ιδρυματικό χαρακτήρα και στους κύκλους τους είχαν ανθρώπους διαφόρων πνευματικών επιπέδων.
- Κατά τους ρωμαϊκούς και ελληνοριστικούς χρόνους, όταν οι σχολές άρχισαν να εξαπλώνουν τις δραστηριότητες τους εκτός Αθηνών υπέστησαν διάφορες αλλαγές. Για παράδειγμα έχασαν την επαφή με την πόλη στην οποία ιδρύθηκαν και έχασαν τη συλλογική τους ταυτότητα. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα να εκλείψουν ορισμένα φιλοσοφικά συστήματα.

Οι Νεοπλατωνικοί 2

- Κυρίαρχη μορφή ήταν ο Πλάτων και συνοδοιπόροι του ο Αριστοτέλης και ο Πυθαγόρας.
- Οι φιλόσοφοι της εποχής προς τιμήν του Πλάτωνα ονομάζουν τους εαυτούς τους Πλατωνικούς αντί για Ακαδημαϊκούς.
- Οι οπαδοί του Πλάτωνα ξεχώριζαν (ή ήθελαν να ξεχωρίζουν) για την αγιότητα της καθημερινής τους ζωής και την αφοσίωσή τους. Και αυτά τα χαρακτηριστικά άσκησαν επιρροή στη διάρθρωση της φιλοσοφικής ζωής από πρακτική σκοπιά.

Οι Νεοπλατωνικοί 3

ΑΜΜΩΝΙΟΣ

- Έχουν σωθεί ελάχιστες πληροφορίες. Κοντά του μαθήτευσε για έντεκα χρόνια ο Πλωτίνος.
- Ο Αμμώνιος για πολλά χρόνια δεν ήταν αναγνωρισμένος δάσκαλος, αυτό ίσως να οφείλεται στο γεγονός ότι δεν άνοιγε τη σχολή του σε όλους. Ήταν συγκεντρωμένοι γύρω του λίγοι εκλεκτοί και «ετερόκλητοι» μαθητές, για τους οποίους ο Αμμώνιος αποτελούσε έμπνευση.
- Αν και ίσως σε μικρή ηλικία ήταν Χριστιανός, καθώς μεγάλωνε απομακρύνθηκε από την πίστη. Γενικά ο Αμμώνιος ήταν βαθιά θρησκευόμενος και πολυμαθής φιλόσοφος.

Οι Νεοπλατωνικοί 4

ΠΛΩΤΙΝΟΣ

- Πιστός μαθητής του Αμμωνίου. Ανάμεσα στους ακροατές των μαθημάτων του ήταν συγκλητικοί και γιατροί. Ήταν ένας κλειστός κύκλος αποτελούμενος από παθιασμένους ανθρώπους με τη φιλοσοφία και την ασκητική ζωή.
- Ο Πορφύριος, ωστόσο, αναφέρει ότι η διδασκαλία του Πλωτίνου ήταν ανοιχτή σε όλους όσοι ήθελαν να την παρακολουθήσουν. Οι ακροατές του ήταν χωρισμένοι στους «ακροατές», που είχαν περιστασιακή ενασχόληση με τη φιλοσοφία, και στους «ζηλωτές», που ασχολούνταν συστηματικά, ήταν πιστοί μαθητές του Πλωτίνου και διατηρούσαν προσωπική σχέση μαζί του. Οι δημόσιες ομιλίες του ωστόσο ήταν αρκετά δυσνόητες.
- Ο Πλωτίνος δεν ίδρυσε σχολή με την κλασική σημασία του όρου, αλλά η φήμη του και η επιρροή του διασώθηκαν μέσα από τους μαθητές του και τα γραπτά του.

Οι Νεοπλατωνικοί 5

- Για τις συνθήκες ζωής του Ιάμβλιχου γνωρίζουμε ελάχιστα. Φαίνεται να είχε στην κατοχή του πολλά σπίτια, σε μερικά εκ των οποίων δίδασκε. Είχε έναν ευρύ κύκλο μαθητών που διαλύθηκε έπειτα από τον θάνατο του. Ο Αιδέσιος ήταν ένας από τους μαθητές του που προσπάθησαν να συνεχίσουν τη διάδοση των ιδεών του Ιάμβλιχου, αφού είδε ένα όραμα που τον καλούσε να το κάνει.
- Για τον αυτοκράτορα Ιουλιανό, ο Ιάμβλιχος ήταν ο Πυθαγόρας ή ο Πλάτων του 4ου αιώνα. Μετά τον θάνατο του Ιουλιανού, η Εκκλησία άρχισε να αντιδρά έντονα απέναντι στους φιλοσόφους, οι οποίοι μεταφέρθηκαν στην Αθήνα και στην Αλεξάνδρεια για να προστατευθούν. Οι σχολές αυτών των πόλεων σημείωσαν ανάκαμψη στη συνέχεια και κατάφεραν να διατηρήσουν τη δύναμη τους.

2. Μεσαίωνας: η διδασκαλία της φιλοσοφίας και η γέννηση των πανεπιστημίων

i Ο Δυτικός Μεσαίωνας

2. Μεσαίωνας: η διδασκαλία της φιλοσοφίας και η γέννηση των πανεπιστημίων

Ο δυτικός μεσαίωνας 1

Ποια είναι η σχέση γνώσης και χρησιμοθηρίας στον Μεσαίωνα;

Πώς διαμορφώνεται το curriculum (το πρόγραμμα σπουδών) από τις πρακτικές επιταγές της κοινωνίας;

Πόσο συνειδητοποιημένοι για τον ρόλο τους ήταν οι διδάσκοντες;

Τα πανεπιστήμια δεν είναι τίποτε άλλο από εξαρτώμενα από την εξουσία ιδρύματα που στόχο έχουν την εξυπηρέτηση της τελευταίας;

Ο δυτικός μεσαιώνας 2

«Το μεσαιωνικό πανεπιστήμιο φύτρωσε σε χρηστικό έδαφος», υποστηρίζει ο Cobban (1992) μιλώντας για την ιστορική εξέλιξη που οδήγησε στις επαγγελματικές σχολές.

Αυτοί που σπούδαζαν στα πανεπιστήμια προς χάριν της γνώσης και της γόνιμης σκέψης ήταν πραγματικά λίγοι.

Αντίθετα, η μεγάλη πλειονότητα των φοιτητών προοριζόταν για επαγγέλματα κατά βάση παραδοσιακά και χρήσιμα στη μεσαιωνική κοινωνία όπως νομικοί, δάσκαλοι, κυβερνητικοί αξιωματούχοι και θεολόγοι.

Ο δυτικός μεσαίωνας 3

1. Γιατί, όμως, ένας φοιτητής, που διαθέτει ελεύθερο και κριτικό πνεύμα και θα μπορούσε διαρκώς να αμφισβητεί τις παραδοσιακές αντιλήψεις, να ενσωματώνεται τελικά στο έτοιμο καλούπι που του προσφέρει η πολιτική και εκκλησιαστική εξουσία; Αιτία μπορούν να θεωρηθούν αμιγώς οικονομικοί παράγοντες.
2. Τόσο το ίδιο το πανεπιστήμιο όσο και ο φοιτητής εξαρτιόνταν οικονομικά από δωρεές και κηδεμόνες αντιστοίχως. Έτσι το πανεπιστήμιο δεν θα μπορούσε να χρηματοδοτείται, αν δεν προσέφερε μαθήματα που να ικανοποιούν την εκκλησία, και φυσικά ούτε και ο φοιτητής θα μπορούσε να σπουδάσει, εάν τα σχέδια του για το μέλλον δεν ήταν καθαρά «εξυπηρετικού» χαρακτήρα. Έτσι, η «φοιτητική δύναμη» ήταν αδύναμη στα χέρια των δυνατών της εκκλησίας και το φοιτητικό πνεύμα λάμβανε τόση γνώση, όση χρειαζόταν για να είναι κοινωνικά χρήσιμο.
3. Υπάρχουν βέβαια και οι εξαιρέσεις του κανόνα, και εν προκειμένω είναι οι «Γολιάρδοι», οι ελάχιστοι περιπλανώμενοι φοιτητές, που αποτελούσαν τους «αναρχικούς» της εποχής.

Ο δυτικός μεσαίωνας 4

Αυτή η αντίληψη φανερώνεται και μέσα από τον χαρακτήρα του curriculum. Πανεπιστημιακό μάθημα ήταν ο,τιδήποτε βασιζόταν στην αυθεντία, που εύκολα θα χαρακτηριζόταν ως μια στεγνή διαδικασία διδασκαλίας κατά την οποία ο καθηγητής θα έπρεπε να μεταγγίσει τη γνώση στους φοιτητές, οι οποίοι με τη σειρά τους οι μόνες ερωτήσεις που θα μπορούσαν να υποβάλουν θα ήταν καθαρά αποσαφηνιστικού τύπου.

Ήταν απόλυτα εξαρτημένοι από τη γνώση που τους προσέφερε ο διδάσκων, με άμεσο αποτέλεσμα να εξοβελίζεται η προσωπική μελέτη και κατ' επέκταση η κριτική σκέψη των διδασκομένων.

Είναι προφανές, λοιπόν, ότι τα πανεπιστήμια ήταν αρχικά κέντρα διδασκαλίας και σε καμία περίπτωση έρευνας, όπου η ήδη δοκιμασμένη γνώση διαφυλαγόταν και προαγόταν προς χάριν των απαιτήσεων της εξουσίας.

Ο δυτικός μεσαιώνας 5

Ως εκφράσεις της συμβιωτικής σχέσης που υπήρξε ανάμεσα στα μεσαιωνικά πανεπιστήμια και στις αντίστοιχες κοινωνίες μπορεί να θεωρηθούν :

η ύπαρξη των ιπποτών μέσα στα πανεπιστήμια,

το σύστημα των αναπληρωτών καθηγητών και

το γεγονός ότι τα πανεπιστήμια ήταν έτοιμα να προσαρμόσουν το curriculum, προκειμένου να ικανοποιήσουν προσφιλείς επαγγελματικές απαιτήσεις, όπως δείχνει το παράδειγμα της Οξφόρδης και των ιταλικών πανεπιστημίων για την διδασκαλία της *ars dictamen* και της *ars notaria*.

Ο δυτικός μεσαίωνας 6

Οι καθηγητές φαίνεται να απουσίαζαν για μεγάλα χρονικά διαστήματα, λόγω εξωπανεπιστημιακών υποχρεώσεων, με αποτέλεσμα να διδάσκουν τα μαθήματα στη θέση τους αναπληρωτές.

Αυτό δημιούργησε τεράστιες εντάσεις στους φοιτητές, οι οποίοι πίστευαν ότι οι αναπληρωτές είχαν μικρότερες δυνατότητες από τους καθηγητές στη διδασκαλία, με αποτέλεσμα τα μαθήματα να φτάνουν σε τέλμα.

Για την παθογένεια αυτή του πανεπιστημίου, έχουν θεωρηθεί υπεύθυνες η αποκλίνουσα στάση των καθηγητών από τον βασικό τους στόχο και η άμετρη ανάμιξή τους στα πράγματα της εξουσίας. Και ενώ είναι καλό να ανταποκρίνονται τα πανεπιστήμια στις κοινές ανάγκες, γίνεται επικίνδυνο όταν αρχίσουν να γίνονται δυσανάλογα μεγαλύτερες από τις ανάγκες του ίδιου του πανεπιστημίου.

Ο δυτικός μεσαίωνας 2

Αυτή η αντίληψη φανερώνεται και μέσα από τον χαρακτήρα του curriculum. Πανεπιστημιακό μάθημα ήταν ο,τιδήποτε βασιζόταν στην αυθεντία, που εύκολα θα χαρακτηριζόταν ως μια στεγνή διαδικασία διδασκαλίας κατά την οποία ο καθηγητής θα έπρεπε να μεταγγίσει τη γνώση στους φοιτητές, οι οποίοι με τη σειρά τους οι μόνες ερωτήσεις που θα μπορούσαν να υποβάλουν θα ήταν καθαρά αποσαφηνιστικού τύπου.

Ήταν απόλυτα εξαρτημένοι από τη γνώση που τους προσέφερε ο διδάσκων, με άμεσο αποτέλεσμα να εξοβελίζεται η προσωπική μελέτη και κατ' επέκταση η κριτική σκέψη των διδασκομένων.

Είναι προφανές, λοιπόν, ότι τα πανεπιστήμια ήταν αρχικά κέντρα διδασκαλίας και σε καμία περίπτωση έρευνας, όπου η ήδη δοκιμασμένη γνώση διαφυλαγόταν και προαγόταν προς χάριν των απαιτήσεων της εξουσίας.

Ο δυτικός μεσαίωνας 2

Αυτή η αντίληψη φανερώνεται και μέσα από τον χαρακτήρα του curriculum. Πανεπιστημιακό μάθημα ήταν ο,τιδήποτε βασιζόταν στην αυθεντία, που εύκολα θα χαρακτηριζόταν ως μια στεγνή διαδικασία διδασκαλίας κατά την οποία ο καθηγητής θα έπρεπε να μεταγγίσει τη γνώση στους φοιτητές, οι οποίοι με τη σειρά τους οι μόνες ερωτήσεις που θα μπορούσαν να υποβάλουν θα ήταν καθαρά αποσαφηνιστικού τύπου.

Ήταν απόλυτα εξαρτημένοι από τη γνώση που τους προσέφερε ο διδάσκων, με άμεσο αποτέλεσμα να εξοβελίζεται η προσωπική μελέτη και κατ' επέκταση η κριτική σκέψη των διδασκομένων.

Είναι προφανές, λοιπόν, ότι τα πανεπιστήμια ήταν αρχικά κέντρα διδασκαλίας και σε καμία περίπτωση έρευνας, όπου η ήδη δοκιμασμένη γνώση διαφυλαγόταν και προαγόταν προς χάριν των απαιτήσεων της εξουσίας.

ii Το Βυζάντιο

2. Μεσαίωνας: η διδασκαλία της φιλοσοφίας και η γέννηση των πανεπιστημίων

Το Βυζάντιο 1

- Οι δάσκαλοι του Βυζαντίου σ' όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης ακολουθούσαν την αρχαία ελληνική παράδοση . Το εκπαιδευτικό σύστημα διατηρήθηκε σχεδόν αναλλοίωτο σ' όλη τη Βυζαντινή περίοδο και περιλάμβανε τρία στάδια.
- Στο πρώτο στάδιο, ο δάσκαλος προέρχονταν από χαμηλή κοινωνική τάξη και μάθαινε στα παιδιά γραφή και ανάγνωση, καθώς επίσης απλή αριθμητική. Η γραμματική που διδάσκονταν ήταν αυτή που συναντούσαν στην αρχαία ελληνική ποίηση. Βιβλία κειμένων δεν υπήρχαν, έτσι οι μαθητές μάθαιναν απ' έξω με επανάληψη ποιητικά και πεζά κείμενα.

Το Βυζάντιο 2

- Οι γραμματιστές και οι ρητοροδιδάσκαλοι ήταν υπεύθυνοι για το επόμενο στάδιο της εκπαίδευσης. Άνηκαν σε μια μικρή τάξη μορφωμένων που έγραφαν βιβλία, μερικά απ' τα οποία διασώθηκαν μέχρι και σήμερα.
- Δίδασκαν αρχαία κείμενα και γραμματική, φρόντιζαν ώστε ο λόγος των μαθητών τους να μην αποκλίνει από την αρχαία ελληνική φιλολογία. Γι' αυτό το σκοπό χρησιμοποιούσαν βιβλία με κείμενα της αρχαίας ελληνικής, προτιμούνταν κυρίως τα ποιητικά κείμενα, όπως για παράδειγμα τα Ομηρικά έπη.
- Η διδασκαλία ήταν προφορική, υπαγόρευαν τα κείμενα στους μαθητές, οι οποίοι τα μάθαιναν απ' έξω και τα εξηγούσαν. Γράφηκαν πολλές εκτενείς πραγματείες, που αφορούσαν ερμηνείες ποιημάτων.

Το Βυζάντιο 3

- Ο ρητοροδιδάσκαλος που δίδασκε τους μαθητές της γραμματικής στο δέκατο πέμπτο έτος της ηλικίας τους, τους μάθαινε πώς να εκφράζουν τις σκέψεις τους, γραπτά ή προφορικά, με χάρη και πειστικότητα.
- Αν και ο ρήτορας παλιότερα έπαιζε μεσολαβητικό ρόλο ανάμεσα στον πολίτη και στην πολιτεία, στο Βυζάντιο αποδυναμώθηκε ο ρόλος του. Παρ' όλα αυτά, σαν δημόσιος ομιλητής, ανήκε σ' ένα κύκλο δύναμης και επιρροής.

Το Βυζάντιο 4

- Στην ανώτερη εκπαίδευση, οι δάσκαλοι της ρητορικής ή της γραμματικής ήταν ανεξάρτητοι, δηλαδή δεν δίδασκαν στα σχολεία, παρά μόνο κατ' οίκον.
- Τα παιδιά ξεκινούσαν να μαθαίνουν ρητορική περίπου στα δέκα έξι ή δεκαοκτώ χρόνια τους. Ύστερα από τις προκαταρκτικές σπουδές ρητορικής, οι μαθητές καλούνταν να συνθέσουν υποθετικούς λόγους, για υποθετικό ακροατήριο, σαν άσκηση.
- Στους Μέσους Βυζαντινούς χρόνους θεωρούνταν πρότυπο μορφωμένου ανθρώπου, αυτός που είχε σπουδάσει γραμματική και ρητορική. Πολλοί σπούδαζαν φιλοσοφία, όμως επιφανειακά. Λίγοι εμβάθυναν τις φιλοσοφικές σπουδές και φιλοδοξούσαν να γίνουν δάσκαλοι φιλοσοφίας.

Το Βυζάντιο 5

- Μετά το λεγόμενο «κλείσιμο» της σχολής φιλοσοφίας στην Αθήνα, διακρίνουμε ίχνη συστηματικής διδασκαλίας της φιλοσοφίας.
- Οι μοναχοί στα εργαστήρια αντιγραφής διασώζουν πολλά αρχαία φιλοσοφικά κείμενα.
- Τους δύο τελευταίους αιώνες του Βυζαντίου, η φιλοσοφική διδασκαλία γίνεται περισσότερο από τους λογίους παρά από επαγγελματίες δασκάλους φιλοσοφίας, ουσιαστικά δεν υπήρχε διαφορά ρήτορα και φιλοσόφου. Οι δάσκαλοι συχνά τύγχαναν υποστήριξης της κυβέρνησης και της εκκλησίας.

Το Βυζάντιο 6

- Πολλά σχολεία αποτελούνταν από ένα μόνο δάσκαλο, αργότερα εμφανίστηκαν και οι βοηθοί – δάσκαλοι (υπογραμματείς ή πρόξιμοι). Επίσης παλιοί μαθητές επέβλεπαν τους νεότερους. Παράπονο των δασκάλων ήταν τα σκασιαρχεία των μαθητών.
- Ένα άλλο τους πρόβλημα ήταν οι αμοιβές τους, που προέρχονταν από το κράτος (ή τον κλήρο), οι τους γονείς. Συχνά αυτές καθυστέρουσαν ή δεν καταβάλλονταν.
- Τέλος το να προσελκύουν τους μαθητές τους άλλοι δάσκαλοι, τους έφερνε σε δύσκολη θέση. Δεν έλειπαν όμως και οι καλές σχέσεις μεταξύ των δασκάλων.

Το Βυζάντιο 7

- Κατά την παρακμή της αυτοκρατορίας άρχισε να γίνεται κατανοητό ότι μπορούσαν να διδαχθούν και από άλλους, περιφρονημένους λαούς.
- Στη Δύση τέθηκε υπό αμφισβήτηση η συνεισφορά των Βυζαντινών καθηγητών. Και αυτό γιατί οι Βυζαντινοί λόγιοι πηγαίνοντας στη δύση, είχαν είτε άγνωστα είτε με ανεπαρκείς λατινικές μεταφράσεις κείμενα. Ακόμα και η μέθοδος διδασκαλίας τους δεν ήταν οικεία στους Δυτικούς.
- Πολλοί λόγιοι έπαιξαν σημαντικό ρόλο στη μετάφραση των ελληνικών κειμένων στην Ιταλία. Τέλος μετέφεραν πολύπλοκα κείμενα του Πλάτωνα και του Αριστοτέλη στη Δύση και έτσι δεν μπορούσαν, οι δυτικοί, να κατανοήσουν την αξία των έργων.

Το Βυζάντιο 1

- Οι δάσκαλοι του Βυζαντίου σ' όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης ακολουθούσαν την αρχαία ελληνική παράδοση . Το εκπαιδευτικό σύστημα διατηρήθηκε σχεδόν αναλλοίωτο σ' όλη τη Βυζαντινή περίοδο και περιλάμβανε τρία στάδια.
- Στο πρώτο στάδιο, ο δάσκαλος προέρχονταν από χαμηλή κοινωνική τάξη και μάθαινε στα παιδιά γραφή και ανάγνωση, καθώς επίσης απλή αριθμητική. Η γραμματική που διδάσκονταν ήταν αυτή που συναντούσαν στην αρχαία ελληνική ποίηση. Βιβλία κειμένων δεν υπήρχαν, έτσι οι μαθητές μάθαιναν απ' έξω με επανάληψη ποιητικά και πεζά κείμενα.

Το Βυζάντιο 1

- Οι δάσκαλοι του Βυζαντίου σ' όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης ακολουθούσαν την αρχαία ελληνική παράδοση . Το εκπαιδευτικό σύστημα διατηρήθηκε σχεδόν αναλλοίωτο σ' όλη τη Βυζαντινή περίοδο και περιλάμβανε τρία στάδια.
- Στο πρώτο στάδιο, ο δάσκαλος προέρχονταν από χαμηλή κοινωνική τάξη και μάθαινε στα παιδιά γραφή και ανάγνωση, καθώς επίσης απλή αριθμητική. Η γραμματική που διδάσκονταν ήταν αυτή που συναντούσαν στην αρχαία ελληνική ποίηση. Βιβλία κειμένων δεν υπήρχαν, έτσι οι μαθητές μάθαιναν απ' έξω με επανάληψη ποιητικά και πεζά κείμενα.

3. Νεότεροι χρόνοι: η εξωθεσμική φιλοσοφία και το γερμανικό πανεπιστήμιο

i 16^{ος} και 17^{ος} αιώνας (η φιλοσοφία εκτός πανεπιστημίων)

3. Νεότεροι χρόνοι: η εξωθεσμική φιλοσοφίας και το γερμανικό πανεπιστήμιο

16^{ος} και 17^{ος} αιώνας 1

- Ως την Αναγέννηση η φιλοσοφία ως πρακτική εντασσόταν σε κάποιο θεσμικό πλαίσιο (Ακαδημία Πλάτωνα, φιλοσοφικές σχολές, εκκλησία και σχολές θεολογίας).
- Με την Αναγέννηση αλλάζει σταδιακά το πλαίσιο αυτό και οι μεγάλες φιλοσοφικές μορφές του 17ου και 18ου αιώνα θα είναι άτομα που ανήκουν σε ένα πολύ ευρύτερο πλαίσιο.
- Ήδη από την ύστερη Αναγέννηση παρουσιάζονται κάποια τέτοια παραδείγματα, όπως ο Bacon (1561-1626) και ο Hobbes (1588-1679).
- Μετά τη Μεταρρύθμιση η καθολική εκκλησία χάνει δυνάμεις και η επιρροή της στους φιλοσόφους περιορίζεται, ενώ αυτοί επιλέγουν να μην ενταχθούν στα πανεπιστήμια ή να συνδεθούν μαζί τους μόνο επιφανειακά, αφού έχουν δικά τους μέσα.

16^{ος} και 17^{ος} αιώνας 2

- Ο **Francis Bacon** αντέδρασε στη σχολαστική φιλοσοφία και εξέφρασε διαφορετικά φιλοσοφικά ενδιαφέροντα και ανησυχίες από τους σχολαστικούς, αν και διατήρησε κάποια συγγένεια όσον αφορά στη γλωσσική έκφραση.
- Βασικό του μέλημα αποτέλεσε ο εντοπισμός και η αφαίρεση ειδώλων και προκαταλήψεων κατά την απόκτηση γνώσεων και μια νέα μέθοδος για την ανακάλυψη των μορφών της φύσης.
- Ακόμα και η κοινωνική του θέση ήταν διαφορετική από τους σχολαστικούς και συνδέθηκε με βασιλικές αυλές, καθώς αναζητούσε διαρκώς υποστήριξη διά μέσου χορηγιών για το έργο του.

16^{ος} και 17^{ος} αιώνας 3

- Ο Thomas Hobbes πέρασε μεγάλο μέρος της ζωής του ως οικοδιδάσκαλος σε πλούσιες οικογένειες, ταξίδεψε στην Ευρώπη και γνώρισε επιστήμονες, όπως ο Γαλιλαίος, και πολιτικούς της εποχής του –δεν δίδαξε φιλοσοφία.
- Η φιλοσοφία σήμαινε για τον Hobbes να μπορέσει να εκδώσει βιβλία, αφού λάβει υποστήριξη από σημαντικά πρόσωπα. Μπορεί να σπούδασε στην Οξφόρδη, ωστόσο η ενασχόλησή του με τη φιλοσοφία δεν είχε καμία σχέση με το πανεπιστήμιο.
- Πολύ σημαντικό παράγοντα αποτέλεσε η επαφή του με άλλους φιλόσοφους: λ.χ. διατήρησε αλληλογραφία με τον Descartes. Τόσο ο Hobbes όσο και ο Descartes έγραψαν όχι μόνο στα λατινικά, αλλά κυρίως στην καθομιλουμένη, γεγονός πολύ σημαντικό επειδή αποτελεί σημάδι της εξόδου της φιλοσοφίας από τον σχολαστικισμό.

16^{ος} και 17^{ος} αιώνας 4

- Ο René Descartes (1596-1650), ενώ χρησιμοποιεί κάποιες έννοιες από τη σχολαστική φιλοσοφία, έχει μια μαθηματική και επιστημονική προσέγγιση της φιλοσοφίας εντελώς επαναστατική. Ο καρτεσιανισμός έγινε το κυρίαρχο πνευματικό ρεύμα του 17ου αιώνα και η φιλοσοφία μετά από αυτόν έχει αλλάξει ριζικά.
- Μορφώθηκε σε σχολή Ιησουιτών, ταξίδεψε στην Ολλανδία, στη Γερμανία και στη Σουηδία, όπου και πέθανε. Έγραψε έργα σχετικά με τη φιλοσοφία, την οπτική, τη φυσική και τη γεωμετρία, χρησιμοποιώντας κυρίως τα γαλλικά και όχι τα λατινικά, διότι επιθυμούσε ευρεία αποδοχή για τις απόψεις του, αν και ανησυχούσε σχετικά με την αποδοχή τους από την εκκλησία.
- Ο *Λόγος περί της μεθόδου* (1637) και οι *Στοχασμοί περί της πρώτης φιλοσοφίας* (1641) αποτελούν τα κυριότερα έργα του, απέναντι στα οποία οι θεολογικοί θεσμοί κράτησαν εχθρική στάση.

16^{ος} και 17^{ος} αιώνας 5

- Ο Descartes έμεινε εκτός πανεπιστημιακών θεσμών. Ο φίλος του, ο ηγούμενος Mersenne, τον βοήθησε να επικοινωνήσει και να συζητήσει με εξέχουσες επιστημονικές και φιλοσοφικές προσωπικότητες της εποχής.
- Πρέπει να σημειωθεί ο πρωτότυπος τρόπος γραφής του Descartes: είναι αυτοβιογραφικός, σχεδόν βιωματικός, εκφράζοντας στο πρώτο πρόσωπο μια στροφή προς το υποκειμενικό. Από άποψη περιεχομένου εισήγαγε τη ριζική αμφιβολία στη γνωσιοθεωρία, η οποία τόνισε τη βεβαιότητα και έριξε το βάρος από την παθητική αποδοχή θέσεων περί της αλήθειας από αυθεντίες στην ενεργητική λειτουργία των πνευματικών λειτουργιών, επαναφέροντας στο προσκήνιο την κριτική και επανορθωτική στάση της φιλοσοφίας, η οποία απουσίαζε πλήρως στον Μεσαίωνα.

16^{ος} και 17^{ος} αιώνας 6

- Ο Baruch Spinoza (1632-1677) έμεινε και αυτός εκτός πανεπιστημίου και κατεστημένων θεσμών, αφορίστηκε ακόμη και από τη συναγωγή στην οποία ανήκε για τις απόψεις του περί θρησκείας. Εργαζόταν κυρίως ως κατασκευαστής φακών και έμεινε ουσιαστικά άγνωστος όσο ζούσε.
- Το βασικό του έργο εκδόθηκε μετά θάνατον. Πρόκειται για την *Ηθική*, στην οποία ο φιλόσοφος εξετάζει την πραγματικότητα ως ενιαία ουσία, ταυτίζοντας τον θεό με τη φύση, μελετά τα ανθρώπινα αισθήματα, τη γνώση και την ελευθερία –και επιδίδεται σε αυτό με αυστηρά γεωμετρικό τρόπο, εκκινώντας από ορισμούς και αξιώματα και συνεχίζοντας παραγωγικά.
- Αποτελεί σχεδόν μοναδικό παράδειγμα φιλοσόφου που αφοσιώνεται εντελώς στην ανακάλυψη της αλήθειας, δίχως να ενδιαφέρεται για τη διδασκαλία της φιλοσοφίας του, δίχως να πασχίζει για αναγνώριση και δίχως να ενδιαφέρεται να απορρίψει διαφορετικές φιλοσοφικές απόψεις.

16^{ος} και 17^{ος} αιώνας 7

- Ο Gottfried Wilhelm Leibniz (1646-1716) διατηρούσε εκτενέστατη αλληλογραφία με πληθώρα λογίων και επιστημόνων και είχε επαφές με αριστοκράτες και βασιλικές αυλές αναζητώντας υποστήριξη, επειδή επέλεξε να μείνει μακριά από το πανεπιστήμιο μετά το πέρας των σπουδών του στο πανεπιστήμιο της Λειψίας.
- Ενώ δεν ενδιαφέρθηκε για τη διδασκαλία, ήταν σημαντικό για αυτόν να πείσει εξέχουσες επιστημονικές και φιλοσοφικές μορφές για την αλήθεια των απόψεών του. Υπήρξε δημόσιο και δημοφιλές πρόσωπο, ταξίδεψε πολύ. Έμεινε τέσσερα χρόνια στη Γαλλία, μετά από πρόσκληση του Λουδοβίκου ΙΔ', όπου και ανακάλυψε τον διαφορικό λογισμό.
- Πρότεινε ένα μεταφυσικό σύστημα που έχει ως βάση μια άπειρη αλλά οργανωμένη πολλαπλότητα πνευματικών οντοτήτων, τις μονάδες. Συνέβαλε σημαντικά και στο πεδίο της τυπικής λογικής μέσω μαθηματικών αρχών και ενδιαφερόταν να ανακαλύψει ένα γλωσσικό σύστημα βασισμένο σε μαθηματική ανάλυση.

16^{ος} και 17^{ος} αιώνας 8

- Ο John Locke (1632-1704), εμπειριστής και πολέμιος της θεωρίας των έμφυτων ιδεών, σπούδασε φιλοσοφία στην Οξφόρδη. Δίδαξε για πολύ λίγο στο πανεπιστήμιο και δεν συνέχισε εκεί την καριέρα του, γιατί αντιδρούσε στη φιλοσοφία του πανεπιστημίου της εποχής του. Άφησε τη θέση του και σπούδασε ιατρική, χωρίς όμως να την εξασκήσει. Για κάποιο χρονικό διάστημα κατείχε θέση γραμματέα σε διπλωματική αποστολή, έχοντας γνωριμίες και φίλους εντός του κοινοβουλίου.
- Η αλληλογραφία του δεν εντυπωσιάζει όπως αυτή του Descartes και του Leibniz· δεν είχε συναναστροφές με πολλούς και μεγάλους λόγιους και επιστήμονες της Ευρώπης, όμως για λόγους υγείας ταξίδεψε στη Γαλλία, όπου γνώρισε καρτεσιανούς και δέχτηκε αρκετές επιδράσεις στη σκέψη του.
- Τα βασικότερα έργα του, το *Δοκίμιο για την ανθρώπινη νόηση* και οι δύο *Πραγματείες περί κυβερνήσεως*, εκδόθηκαν το 1690 και το Δοκίμιο είχε μεγάλη απήχηση, αν και η Οξφόρδη το καταδίκασε το 1702. Από τις δύο *Πραγματείες* η δεύτερη είναι η πλέον σημαντική· σε αυτήν ο φιλόσοφος υποστηρίζει τα φυσικά δικαιώματα και ιδίως το δικαίωμα στην ιδιοκτησία.

16^{ος} και 17^{ος} αιώνας 9

- Οι θεμελιωτές της νεότερης φιλοσοφίας, οι μεγάλοι φιλόσοφοι του 16^{ου} και 17^{ου} αιώνα, ορθολογιστές ή εμπειριστές, παράλληλα με την ενασχόλησή τους με τη φιλοσοφία ασκούσαν συνήθως κάποιο επάγγελμα (καθώς δεν ήταν εύποροι). Συναναστρέφονταν με ηγετικές μορφές της εποχής και ωφελήθηκαν από την επικοινωνία με επιστήμονες και άλλους φιλοσόφους της εποχής.
- Δραστηριοποιήθηκαν εκτός των πανεπιστημίων, των οποίων η φιλοσοφία δεν έχαιρε εκτίμησης, εν μέρει διότι οι ερευνητικές μέθοδοί της βασίζονταν στην άκριτη αποδοχή (προϋπο-)θέσεων.

16^{ος} και 17^{ος} αιώνας 10

- Δεν είναι άτοπο να γίνει λόγος για εμμονή των φιλοσόφων του 17ου αιώνα σε νέες μεθόδους, όπως παράλληλα και των επιστημόνων, καμία από τις οποίες ωστόσο δεν επικράτησε οριστικά στους επόμενους αιώνες.
- Συνέβαλαν ουσιαστικά στην αποστασιοποίηση από τον σχολαστικισμό –τη φιλοσοφία που διδασκόταν ακόμη στα πανεπιστήμια: ο Bacon και ο Locke υποστήριζαν την πειραματική μέθοδο των θετικών επιστημών της εποχής, ο Descartes και ο Spinoza τη γεωμετρία και ο Leibniz τον μαθηματικό λογισμό. Κεντρικής σημασίας είναι, όμως, η ριζοσπαστική συμβολή του Descartes: η μη τεχνική γραφή και η κριτική στάση σε αυθεντίες.

16^{ος} και 17^{ος} αιώνας 11

- Ως ενδιαφέρον παράδοξο μπορεί να επισημανθεί ότι σε αυτήν την κλασική, όπως θεωρείται, εποχή στην ιστορία της φιλοσοφίας απουσιάζει η σύνδεση της φιλοσοφίας ως πρακτική με τη διδασκαλία της, την οποία σύνδεση θεωρούμε σήμερα δεδομένη και ουσιώδη.
- Αυτό που διδασκόταν στα πανεπιστήμια απείχε πολύ από την άνθηση της φιλοσοφίας που έφεραν οι κλασικοί φιλόσοφοι, των οποίων το έργο και οι ιδέες μπορεί να ήταν γνωστά σε μικρούς κύκλους στοχαστών και αριστοκρατών, στο ευρύ κοινό της Ευρώπης, ωστόσο, παρέμεναν άγνωστα.

i Η γέννηση του γερμανικού πανεπιστημίου

3. Νεότεροι χρόνοι: η εξωθεσμική φιλοσοφία και το γερμανικό πανεπιστήμιο

Το γερμανικό πανεπιστήμιο 1

- Το πανεπιστήμιο, ως επιστημονικό ίδρυμα, θεωρήθηκε η κορωνίδα της ανθρώπινης μόρφωσης από τον Humboldt.
- Η ιδέα του νέου Πανεπιστημίου αποδίδεται σε μια σειρά διανοουμένων, όπως ο Schleiermacher, ο Schelling, ο Fichte, ο Steffens και ο Kant.
- Ο Humboldt επιχείρησε –λόγω του αξιώματός του– την πρακτική εφαρμογή της τότε διαδεδομένης ιδέας και αυτός είναι ο λόγος που εκείνη συνδέθηκε σε τέτοιο βαθμό με το όνομα του (το χουμπολτιανό πανεπιστήμιο). Υπήρξε και αυτός ένας εκ των βασικών θεωρητικών του συγκεκριμένου γερμανικού πνευματικού κινήματος της εποχής.

Το γερμανικό πανεπιστήμιο 2

- Η ιδέα της ίδρυσης ενός νέου πανεπιστημίου προέκυψε κυρίως λόγω των κοινωνικοοικονομικών συνθηκών του 19^{ου} αι.
- Συνοπτικά: ο κατακερματισμός του γερμανικού έθνους, η κοινωνική ανισότητα, η πολιτική ανισορροπία και η εθνική ανασφάλεια κατέστησαν επιτακτική την ανάγκη της επανένωσης του έθνους μέσα από την καλλιέργεια του πατριωτικού αισθήματος.
- Οι διανοούμενοι της εποχής έστρεψαν το ενδιαφέρον τους στην πνευματική καλλιέργεια και στην ορθή διαπαιδαγώγηση του λαού, ούτως ώστε να διαμορφωθούν εκ νέου ηθικές αξίες και να σημειωθεί εθνική πρόοδος.

Το γερμανικό πανεπιστήμιο 3

- Ο Humboldt είχε βαθιά ριζωμένες μέσα του αυτές τις σκέψεις και ιδέες και είχε ήδη διαμορφώσει χτίσει το δικό του φιλοσοφικό σύστημα, στο οποίο η μόρφωση συνιστά το νόημα και συνάμα το σκοπό της ανθρώπινης ύπαρξης.
- Επικεντρώνει το ενδιαφέρον του στην ίδρυση ενός νέου Πανεπιστημίου, με βασικές αρχές την ελευθερία και την ατομικότητα.
- Σε ένα γράμμα, που έγραψε ο ίδιος στον βασιλιά της Πρωσίας Φρειδερίκο Γουλιέλμο Γ', αναφέρεται στην ανάγκη ίδρυσης ενός νέου Πανεπιστημίου με στόχο την ενότητα και την πρόοδο του έθνους.

Το γερμανικό πανεπιστήμιο 4

- Η άποψη του Humboldt είναι ότι η μόρφωση οφείλει να είναι μια ατομική δραστηριότητα, παρά το γεγονός ότι πολλοί συνδέουν την άποψη αυτή με τον ατομικισμό (υπό την έννοια της προσωπικής ωφέλειας του υποκειμένου που μαθαίνει).
- Συγκεκριμένα, μια τέτοια διαδικασία δεν είναι δυνατό να πραγματοποιηθεί ταυτόχρονα από πολλά διαφορετικά άτομα, τα οποία θα ακολουθήσουν την ίδια πορεία με τον ίδιο ρυθμό ή θα οδηγηθούν στα ίδια συμπεράσματα. Η ατομικότητα ενισχύει, ουσιαστικά, την πνευματική ελευθερία σε αυτή την περίπτωση.

Το γερμανικό πανεπιστήμιο 5

- Ο Humboldt θα υποστηρίξει ότι ο καθηγητής του πανεπιστημίου θα πρέπει να αναλαμβάνει αυστηρά υποστηρικτικό-καθοδηγητικό ρόλο στην ελεύθερη έρευνα των φοιτητών, τα αποτελέσματα της οποίας οφείλουν να διατυπώνονται επίσης ελεύθερα στην πανεπιστημιακή κοινότητα, αλλά και εκτός αυτής.
- Από τη θέση που είχε επιχειρήσει, μάλιστα, να απαγορεύσει τη λογοκρισία για τα επιστημονικά έργα και τα βιβλία στο σύνολό τους και να τη διατηρήσει για τις εφημερίδες και τα διάφορα έντυπα που επιδίδονταν στη δημαγωγία.
- «Ο καθηγητής του πανεπιστημίου δεν είναι πια καθηγητής και ο φοιτητής δεν είναι πια μαθητευόμενος, παρά διεξάγει μόνος του έρευνες και ο καθηγητής τον κατευθύνει και τον στηρίζει σε αυτές». (Werke, BdIV, σ.170)

Το γερμανικό πανεπιστήμιο 6

- Όσο αφορά στο πεδίο των ερευνών οι φοιτητές θα επιλέγουν ελεύθερα τα θέματα, με τα οποία θα ήθελαν να ασχοληθούν. Η έρευνα δεν θα πρέπει να καθοδηγείται με κανένα τρόπο ούτε να προωθείται λόγω χρησιμότητας. Ως χρήσιμες νοούνται οι έρευνες που έχουν πρακτικά αποτελέσματα, δηλαδή αυτές των θετικών επιστημών και οι οποίες συνήθως προωθούνται από την αγορά.
- Σύμφωνα με τον Humboldt, όμως, το πανεπιστήμιο (όπως και τα σχολεία) θα πρέπει να είναι εντελώς ανεξάρτητα από τις οικονομικές, πολιτικές και κοινωνικές συνθήκες. Η χρησιμότητα της επιστήμης τοποθετείται αποκλειστικά στον άνθρωπο και τον εσωτερικό, πνευματικό του κόσμο.

Το γερμανικό πανεπιστήμιο 7

- Ο Humboldt θεωρούσε ότι η φιλοσοφία οφείλει να συμπεριλαμβάνεται στις ανώτερες επιστημονικές σχολές, αλλά και να διδάσκεται ως μάθημα σε κάθε μεμονωμένη ανώτατη σχολή, καθώς είναι η μόνη «ανεξάρτητη» επιστήμη.
- Ο Kant θα πρέπει να θεωρείται ο εισηγητής αυτής της ιδέας, καθώς ήταν ο πρώτος που έδωσε το προβάδισμα στη φιλοσοφία, επιχειρώντας ταυτόχρονα τη φιλοσοφική θεμελίωση της επιστήμης στο σύνολό της. Συγκεκριμένα, στο βιβλίο του *Διένεξη των σχολών* αναφέρει, ότι:

Η φιλοσοφία εκτείνεται σε όλα τα μέρη της ανθρώπινης γνώσης (περιλαμβάνοντας από ιστορική άποψη, τα μαθήματα των ανώτερων σχολών), με τη διαφορά ότι δεν τα καθιστά όλα (δηλαδή τις ιδιαίτερες διδασκαλίες ή τις προσταγές των ανώτερων σχολών) περιεχόμενό της αλλά αντικείμενο της εξέτασης και της κριτικής με σκοπό το προτέρημα όλων των επιστημών.

Το γερμανικό πανεπιστήμιο 8

- «Η φιλοσοφία είναι ανεξάρτητη επιστήμη, έτσι ώστε να μπορεί να μην υπακούει σε καμία διαταγή, αλλά να έχει τη δύναμη να εξετάζει όλες τις διαταγές μέσα από τη λογική».
- Kant Immanuel, *Η διένεξη των σχολών (Der Streit der Fakultäten)*, σ.125. «Διότι ακριβώς αυτή η ολιγάρκεια [της φιλοσοφίας], απλώς να είναι ελεύθερη και να αφήνει τους άλλους ελεύθερους, απλώς να αναζητά την αλήθεια προς όφελος κάθε επιστήμης και να τη θέτει στην εκάστοτε χρήση των ανώτερων σχολών, θα πρέπει να συστήσει τη φιλοσοφική σχολή ως αθώα, και μάλιστα ως απαραίτητη, ακόμη και στην κυβέρνηση».

Το γερμανικό πανεπιστήμιο 9

- Εφόσον η γνώση αποτελεί τον τελικό ανθρώπινο σκοπό και εφόσον η φιλοσοφία διαμεσολαβεί οποιαδήποτε γνώση, η ενασχόληση με τη φιλοσοφία κρίνεται καθοριστικής σημασίας σε αυτή τη διαδικασία.
- Η φιλοσοφία θεωρήθηκε, κατά κάποιον τρόπο, ως η επιστήμη που μας μαθαίνει να σκεφτόμαστε (ελεύθερα) και που μας οδηγεί στην ευδαιμονία (συνεχής ευχαρίστηση της ψυχής μέσω της γνώσης).

Το γερμανικό πανεπιστήμιο 1

- Το πανεπιστήμιο, ως επιστημονικό ίδρυμα, θεωρήθηκε η κορωνίδα της ανθρώπινης μόρφωσης από τον Humboldt.
- Η ιδέα του νέου Πανεπιστημίου αποδίδεται σε μια σειρά διανοουμένων, όπως ο Schleiermacher, ο Schelling, ο Fichte, ο Steffens και ο Kant.
- Ο Humboldt επιχείρησε –λόγω του αξιώματός του– την πρακτική εφαρμογή της τότε διαδεδομένης ιδέας και αυτός είναι ο λόγος που εκείνη συνδέθηκε σε τέτοιο βαθμό με το όνομα του (το χουμπολτιανό πανεπιστήμιο). Υπήρξε και αυτός ένας εκ των βασικών θεωρητικών του συγκεκριμένου γερμανικού πνευματικού κινήματος της εποχής.

Το γερμανικό πανεπιστήμιο 1

- Το πανεπιστήμιο, ως επιστημονικό ίδρυμα, θεωρήθηκε η κορωνίδα της ανθρώπινης μόρφωσης από τον Humboldt.
- Η ιδέα του νέου Πανεπιστημίου αποδίδεται σε μια σειρά διανοουμένων, όπως ο Schleiermacher, ο Schelling, ο Fichte, ο Steffens και ο Kant.
- Ο Humboldt επιχείρησε –λόγω του αξιώματός του– την πρακτική εφαρμογή της τότε διαδεδομένης ιδέας και αυτός είναι ο λόγος που εκείνη συνδέθηκε σε τέτοιο βαθμό με το όνομα του (το χουμπολτιανό πανεπιστήμιο). Υπήρξε και αυτός ένας εκ των βασικών θεωρητικών του συγκεκριμένου γερμανικού πνευματικού κινήματος της εποχής.

Το γερμανικό πανεπιστήμιο 1

- Το πανεπιστήμιο, ως επιστημονικό ίδρυμα, θεωρήθηκε η κορωνίδα της ανθρώπινης μόρφωσης από τον Humboldt.
- Η ιδέα του νέου Πανεπιστημίου αποδίδεται σε μια σειρά διανοουμένων, όπως ο Schleiermacher, ο Schelling, ο Fichte, ο Steffens και ο Kant.
- Ο Humboldt επιχείρησε –λόγω του αξιώματός του– την πρακτική εφαρμογή της τότε διαδεδομένης ιδέας και αυτός είναι ο λόγος που εκείνη συνδέθηκε σε τέτοιο βαθμό με το όνομα του (το χουμπολτιανό πανεπιστήμιο). Υπήρξε και αυτός ένας εκ των βασικών θεωρητικών του συγκεκριμένου γερμανικού πνευματικού κινήματος της εποχής.

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

---

4. Βασική βιβλιογραφία

Βασική βιβλιογραφία 1

ΓΕΝΙΚΕΣ ΜΕΛΕΤΕΣ

1. Βενέτη Μ., *Η διδασκαλία της φιλοσοφίας*. Αθήνα: Παπαδήμας, 2001.
2. Hamlyn D.W., *Being a Philosopher*. Λονδίνο: Routledge, 1992.

Βασική βιβλιογραφία 2

ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΑ

1. Γιαννικόπουλος Α., *Ιστορία της ελληνικής εκπαίδευσης*, 1: Η εκπαίδευση στην κλασική και προκλασική αρχαιότητα, 2: Ελληνιστική εποχή. Αθήνα: Γρηγόρης, 1989, 1993.
2. Γιαννικόπουλος Α., *Άγνωστες πτυχές της αρχαίας ζωής και αγωγής*. Αθήνα: Γρηγόρης, 1988.
3. Gregory Snyder, *Teachers and Texts in the Ancient World: Philosophers, Jews, and Christians*. Λονδίνο: Routledge, 2000.

Βασική βιβλιογραφία 3

ΜΕΣΑΙΩΝΑΣ

1. Goff J. Le., *Οι διανοούμενοι στο Μεσαίωνα*. Αθήνα: Κέδρος, 2002.
2. A. B. Cobban, “Reflections on the Role of the Medieval Universities in Contemporary Society”, στο: *Intellectual Life in the Middle Ages*, επιμ. B. Ward. London and Rio Grande: The Hambledon Press, 1992, 227-241.
3. Robert Browing, “Teachers”, στο: Gulielmo Cavallo (επιμ.), *The Byzantines*, αγγλ. μτφ. Thomas, Dunlap, Teresa Lavender Fagan, Charles Lambert. Chicago/London: The University of Chicago Press, 1997.

Βασική βιβλιογραφία 4

ΝΕΟΤΕΡΟΙ ΧΡΟΝΟΙ

1. Brumbaugh Robert S., Lawrence Nathaniel M.: *Philosophers on Education: Six Essays on the Foundation of Western Thought*. Boston: Houghton Mifflin Company 1963.
2. Βώκος Γ., *Φιλοσοφία και εκπαιδευτική πολιτική*. Αθήνα: Λωτός, 1987.
3. Poucet B., *Enseigner la philosophie*. Παρίσι: CNRS, 2002.
4. Backhaus, J. (επιμ.), *The University according to Humboldt*. Erfurt: Springer, 2015.
5. Kant, I., *Η διένεξη των σχολών*, μτφρ. Θανάσης Γκίουρας. Αθήνα: Σαββάλας, 2004.
6. Bien, Guenther: "Kants Theorie der Universität und ihr geschichtlicher Ort", *Historische Zeitschrift* 219 (1974).
7. Humboldt, v. W., *Antrag auf Errichtung der Universität Berlin*, 1809
<<http://edoc.hu-berlin.de/miscellanies/g-texte-30372/43/PDF/43.pdf>>.
8. Παπαδοπούλου, Β., «Η νεοανθρωπιστική μορφωτική θεωρία του Wilhelm von Humboldt», *Μακεδόν* 2 (1996), 37-52.

Σημείωμα Αναφοράς

Copyright Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Γιώργος Ζωγραφίδης.
«Η διδασκαλία της φιλοσοφίας. Η ιστορία της διδασκαλίας της φιλοσοφίας».
Έκδοση: 1.0. Θεσσαλονίκη 2014. Διαθέσιμο από τη δικτυακή διεύθυνση:
<https://opencourses.auth.gr/courses/OCRS456/>.

Σημείωμα Αδειοδότησης

Το παρόν υλικό διατίθεται με τους όρους της άδειας χρήσης Creative Commons Αναφορά - Μη Εμπορική Χρήση - Όχι Παράγωγα Έργα 4.0 [1] ή μεταγενέστερη, Διεθνής Έκδοση. Εξαιρούνται τα αυτοτελή έργα τρίτων π.χ. φωτογραφίες, διαγράμματα κ.λ.π., τα οποία εμπεριέχονται σε αυτό και τα οποία αναφέρονται μαζί με τους όρους χρήσης τους στο «Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων».

Ο δικαιούχος μπορεί να παρέχει στον αδειοδόχο ξεχωριστή άδεια να χρησιμοποιεί το έργο για εμπορική χρήση, εφόσον αυτό του ζητηθεί.

Ως **Μη Εμπορική** ορίζεται η χρήση:

- που δεν περιλαμβάνει άμεσο ή έμμεσο οικονομικό όφελος από την χρήση του έργου, για το διανομέα του έργου και αδειοδόχο
- που δεν περιλαμβάνει οικονομική συναλλαγή ως προϋπόθεση για τη χρήση ή πρόσβαση στο έργο
- που δεν προσπορίζει στο διανομέα του έργου και αδειοδόχο έμμεσο οικονομικό όφελος (π.χ. διαφημίσεις) από την προβολή του έργου σε διαδικτυακό τόπο

[1] <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>

Τέλος ενότητας

Επεξεργασία: Ματίνα-Ιωάννα Κυριαζοπούλου
Θεσσαλονίκη, 15.1.2015

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Σημειώματα

Διατήρηση Σημειωμάτων

Οποιαδήποτε αναπαραγωγή ή διασκευή του υλικού θα πρέπει να συμπεριλαμβάνει:

- το Σημείωμα Αναφοράς
- το Σημείωμα Αδειοδότησης
- τη δήλωση Διατήρησης Σημειωμάτων
- το Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων (εφόσον υπάρχει)

μαζί με τους συνοδευόμενους υπερσυνδέσμους.

